

Kurdo Baksi

Mijn vriend Stieg Larsson

Vertaald door Tineke Jorissen-Wedzinga

SIGNATUUR

2010

Het einde en een begin

De begrafenis van Stieg Larsson vond plaats op vrijdag 10 december 2004 in de Kapel van het Heilige Kruis op de begraafplaats Skogskyrkogården in het zuiden van Stockholm. De kapel was tot de laatste plaats gevuld met familie, vrienden en kennissen. We namen afscheid door langzaam om de kist te lopen en onze eerbied te betonen. De meesten van ons fluisterden nog wat laatste woorden bij de kist.

Op de achterkant van het programma stond een gedicht van Raymond Carver, 'Late Fragment', uit het boek dat hij kort voor zijn dood had voltooid:

*And did you get what
you wanted from this life, even so?
I did
And what did you want?
To call myself beloved, to feel myself
beloved on the earth.*

Toen Carver werd gevraagd hoe hij herinnerd wilde worden, antwoordde hij: 'Ik zou het liefst auteur genoemd willen worden, iets anders kan ik me niet voorstellen.' Er waren maar weinig mensen daar in die kapel die inzagen dat dat voor Stieg ook zou gelden. Dat hij herinnerd zou worden als auteur van een van de grootste en meest onverwachte boeksuccessen van

deze tijd. Voor de meesten van ons was hij een onvermoeibare held in de strijd tegen racisme – er was geen gevecht voor democratie en gelijke behandeling dat hij niet wilde uitvechten. Hij was zich ervan bewust dat daar een fors prijskaartje aan hing, maar het was een prijs die hij bereid was te betalen. Voortdurende bedreigingen, het gebrek aan financiële middelen en slapeloze nachten. De strijd die zijn hele leven beheerste.

Auteur daarentegen werd Stieg op de een of andere manier – met de grilligheid van het leven en de dood – pas na zijn dood.

's Middags hielden we een mooie herdenking in het gebouw van de AVA, de Algemene Vorming van Arbeiders in Stockholm, waar Stieg al sinds het verschijnen van zijn eerste boek, *Extremhögern* (Extreem-rechts), in het voorjaar van 1991, graag lezingen hield. De toespraken wisselden elkaar af. Er werd onder andere gesproken door de vader van Stieg, Erland Larsson, door Stiegs broer Joakim Larsson, Stiegs levenspartner Eva Gabriëlssoon, de verantwoordelijke uitgever van het tijdschrift *Expo*, Robert Aschberg, directeur-uitgever Svante Weyler, historica Helene Löow, Graeme Atkinson van het Britse *Searchlight Magazine* en Göran Eriksson, chef van de AVA. Ik was opsprekstaalmeester.

Na de herdenking gingen we naar Södra Teatern voor een begrafenismaal. Daar ging Stieg de laatste jaren vaak naartoe. Het was ijskoud op het terras, de decemberkou ging door merg en been. Samen rouwden we: familie, vrienden, bekenden, journalisten en iedereen van *Expo*. Pas laat in de nacht namen we afscheid. We gingen langzaam op huis aan, ieder met zijn of haar eigen indrukken van Stieg in dierbare herinnering.

Nu begon het moeilijkste. Alléén rouwen.

Afscheid is een lastig definieerbaar begrip. Wie neemt afscheid van wie? Degene die achterblijft of degene die vertrekt? Ik zal nog vaak op die vraag terugkomen. Ik heb in de loop der jaren diverse vrienden en kennissen verloren, maar Stieg was de eerste echt goede vriend die ik kwijtraakte. Ik stelde in de periode van rouwverwerking hoge eisen aan mezelf, maar moest op de tast mijn weg zoeken. Ik begreep niet hoe ik op een waardige manier zou kunnen treuren.

Na een tijdje moest ik constateren dat mijn geheugen verslechterd was. Ik vergat namen van mensen, raakte mijn gevoel voor richting kwijt, werd angstig en depressief. En dan de hele tijd dat gedreun vanbinnen dat zei dat ik sterk moest zijn. Stiegs partner Eva en de jongelui bij *Expo* hadden me nodig. Ik kon ze nu niet in de steek laten. Ik mocht niet huilen in het bijzijn van vrienden en kennissen. Dat is een les die ik al in de Koerdische bergen en tijdens de onafhankelijkheidsstrijd heb geleerd: er is een tijd om te huilen en een tijd om de kiezen op elkaar te zetten en door te gaan met de dingen die gedaan moeten worden.

Ik zag in dat ik concessies zou moeten doen. Ik meed lange tijd *Expo* en de plaatsen waar Stieg en ik met elkaar afspraken: Il Caffè, Café Anna, Café Latte, de Indiase restaurants op Kungsholmen en de McDonald's op St. Eriksgatan. Maar daarna begon ik me precies tegenovergesteld te gedragen. Ik trok zwarte kleren aan en ging juist naar die gelegenheden toe, net zoals vroeger met Stieg. Het was niet zo dat ik me inbeelde dat we daar samen zaten. Het was meer dat ik erheen ging om met mijn eigen situatie om te kunnen gaan, of ik nu trek had of niet.

De maanden verstreken en toen kwam de dag van de eerste recensies van *Mannen die vrouwen haten*. Ik stortte me op alles wat er geschreven werd. Ik werd onmiddellijk overvallen door een opmerkelijk gevoel: ik trok me alles wat er over het boek werd gezegd persoonlijk aan. Ik begon mezelf bijna te zien als een ver-tegenwoordiger van Stieg. De recensies waren vrijwel uitsluitend positief, wat me aan de ene kant verheugde, maar me aan de andere kant verdrietig maakte. Ik was blij omdat de boeken veel lezers zouden krijgen, maar verdrietig omdat Stieg het zelf niet mocht meemaken.

Toen werd het 9 november, de dag van zijn overlijden het jaar ervoor. De regen sloeg 's nachts onophoudelijk tegen de ramen. Mijn appartement lag op een steenworp afstand van het huis van Stieg. Opnieuw welde het verdriet in me op; ik wilde zo graag met hem praten. Ik wilde dat ik hem kon vertellen dat ik verliefd was op een vrouw van wie ik wist dat hij haar op enkele van onze gemeenschappelijke feesten had ontmoet. Maar ik kreeg geen antwoorden, het bleef stil. Daar zat ik dan, midden in de nacht naar de zwart-witte stropdas te kijken die Stieg de laatste dag van zijn leven had gedragen, en die Eva mij als aandenken had gegeven. Hij zou dichtbij moeten zijn, dacht ik, toch voelde hij zo gruwelijk ver weg.

Misschien dat ik toen pas echt tot het inzicht kwam dat hij weg was. Ik zou hem nooit meer zien. Die nacht besloot ik naar zijn geboorteplaats Skelleftehamn te reizen en naar de stad waar hij was opgegroeid, Umeå. Ik kocht vliegtickets en regelde alles voor de reis. Toen de dag van vertrek kwam, zag ik echter in dat ik helemaal niet zou kunnen gaan. Later misschien, maar niet nu. Ik bedankte zelfs vele malen voor opdrachten die

in de buurt van zijn geboortestreek lagen, ik was er nog niet aan toe.

Stiegs successen als auteur gingen niet alleen door, ze escaleerden zelfs met het tweede boek, *De vrouw die met vuur speelde*. Mensen in de uitgeverswereld begonnen te spreken over het grootste Zweedse boekensucces aller tijden. En dan was het derde deel, *Gerechtigheid*, nog niet eens verschenen. Je kwam Stiegs naam bijna elke dag in de kranten tegen, en overal in de bussen en in de metro waren mensen verdiept in zijn boeken. Hij bleef voortdurend aanwezig in mijn leven.

Het viel me op hoe weinig ik eigenlijk wist van het leven van Stieg van vóór wij elkaar hadden leren kennen. In de jaren van onze vriendschap heeft hij de eerste twintig jaar van zijn leven nauwelijks genoemd. Ik vroeg me af of er in die tijd iets was gebeurd waardoor hij het zo moeilijk vond om een publieke figuur te zijn. Hij weigerde categorisch om zichzelf in welk verband dan ook als belangrijk te zien. Hij vond daar-entegen veel anderen wél belangrijk.

Wie was Stieg?

Ik schreef die vraag op een papiertje en staarde naar de woorden. Plotseling bedacht ik dat de reden dat hij zich had doodgewerkt misschien te maken had met zijn verleden. Want ook al denkt de mens wellicht iets anders, feit blijft dat niemand is geschapen om zo te werken als hij. De vraag is of dat was omdat hij eigen, hooggestelde doelen in het leven wilde bereiken of dat het eerder een soort vluchtgedrag was. Dat klinkt misschien vreemd, maar ik geloof dat Stieg vele malen heeft gedacht dat hij in zijn eentje de wereld zou kunnen verbeteren als hij maar hard genoeg werkte. Ik geneerde me weleens tegenover hem omdat de

wereld mij stukje bij beetje veranderde, terwijl hij alleen rust vond in zijn werk. De werklust, kracht en energie waarover hij beschikte, ben ik nooit bij iemand anders tegengekomen.

Toen ik mezelf eenmaal die vraag had gesteld – wie was Stieg? – merkte ik langzaam maar zeker hoe de journalist in mij weer tot leven kwam. Ik begon de regionale kranten *Västerbottens Folkblad* en *Västerbottens-Kuriren* door te spitten. Ik leerde elke dag meer over Stiegs jeugd. Over de huizen op Hagmarksvägen en Ersmarksgatan in Sandbacka waar hij had gewoond, over zijn basisschoolperiode op de Hagaskola en zijn middelbareschooltijd op de Dragonskola in Umeå. Ik zocht zijn naam tussen de ingeschrevenen bij rijsscholen in Zweden, hoewel ik wist dat hij geen rijbewijs had. Misschien was dat al vroeg een onbewust besluit: het eerste wat de politie een bedreigd iemand aanraadt, is om nooit een auto te bezitten, omdat dat de eenvoudigste manier is om iemand op te sporen, via het register van de Rijksdienst voor het Wegverkeer.

Toen ik erachter kwam dat hij als bordenwasser bij Sävargården in Umeå had gewerkt, belde ik het restaurant, maar er was niemand meer die daar had gewerkt in de tijd dat Stieg er in dienst was. Dat hij twee jaar dienstplicht had vervuld bij regiment I20 in Umeå kwam als een volslagen verrassing. Stieg als infanterist, dat kon ik me amper voorstellen. Het was logischer dat hij ploegleider bij de pulpfabriek in Hörnefors was geweest.

Langzaam maar zeker zocht ik verder terug in het verleden. Het was net het verzamelen van puzzelstukjes, die daarna tot één geheel werden gevormd. Voor-

dat ik het wist, bevond ik me in Östra Valliden en Varuträsk, buiten Skellefteå. Ik leerde een jongen kennen die zijn vader had verloren en daarom bij een pleeggezin was terechtgekomen. De jongen groeide eerst op als knecht en daarna, zoals veel jonge jongens in de jaren twintig, als weg- en bosarbeider. In zijn vrije tijd jaagde hij op wild of viste hij in de meren rond Bjursele.

En ik zag in dat je om de mens Stieg Larsson te begrijpen, ook zijn opa van moederskant moest kennen. Zijn naam was Severin Boström. 'Dat was een man met pathos,' zei men over Severin in Ursviken, dat tussen Skellefteå en Skelleftehamn ligt. Daar was hij naartoe verhuisd om een technische werkplaats te runnen. Hij repareerde motorzagen, brommers en fietsen. Zo gauw hij het geld ervoor had, kocht hij een auto. In de Tweede Wereldoorlog werd hij, net als veel anderen uit de streek, uitgesproken antinazistisch. Maar in zijn geval groeide dat uit tot een dusdanig sterke overtuiging dat dit op veel manieren zijn hele opvatting over goed en fout zou gaan vormen.

Op een zomerse dag in 1953 ontmoette de dochter van Severin, Vivianne, tijdens een dansfestijn in Folkets Park in Skellefteå Erland Larsson, die twee weken verlof had van militaire dienst. Ze werden verliefd en een jaar later, op 15 augustus 1954, kreeg het jonge stel een zoontje, dat ze Karl Stig-Erland Larsson noemden.

Het was voor een jong paar in die tijd niet gemakkelijk om de eindjes aan elkaar te knopen. De opa van Stieg en Stiegs vader werkten een tijdje samen bij de smelterij Rönnskärsverken, maar na een tijd besloten Erland en Vivianne hun geluk te zoeken in Stockholm.

Ze zagen in dat ze daardoor gedwongen waren hun eenjarige zoontje bij zijn opa en oma buiten Norsjö achter te laten.

De jaren verstreken en het gezin kon pas in 1962 worden herenigd. Toen had Stieg bovendien een broertje gekregen, Joakim, die in 1957 was geboren. Ze verhuisden met zijn allen naar hun nieuwe thuis in Umeå, waar moeder Vivianne in een kledingzaak werkte en vader Erland een baan had gekregen als decorateur bij kledingketen Berlins, met winkels in het centrum van Umeå, Skellefteå, Piteå en Örnsköldsvik.

In de tijd dat ik het verleden van Stieg onderzocht, had ik diverse keren een gevoel van saamhorigheid. Ook ik moest als kind vaak verhuizen vanwege de politieke activiteiten van mijn vader. Ik verbeeld me dat dat bij kinderen die zo opgroeien een soort mengeling van ontheemding en rusteloosheid veroorzaakt. Dat zijn weliswaar eigenschappen die in combinatie met nieuwsgierigheid in het latere leven uiterst belangrijk kunnen zijn voor een journalist, maar als kind voel je je dan vaak erg eenzaam.

Ik belandde als tiener in Tensta, een voorstad van Stockholm, in een nieuw land, zonder vrienden. Stieg was maar een paar jaar eerder naar Stockholm gekomen. Hij kwam weliswaar uit Zweden, maar als je vanuit de provincie Västerbotten naar de grote stad komt, is dat ook een flinke cultuurschok.

Toen wij elkaar als volwassenen leerden kennen, hadden Stieg en ik één ding gemeen: we hadden weinig goede vrienden.

Achteraf denk ik vaak dat we elkaar door onze gezamenlijke rusteloosheid zo graag mochten. Met weinig

vrienden om je heen kweek je ook vaak interesses die bij je passen. In het geval van Stieg waren films en sterrenbeelden van grote betekenis. Omdat vader Erland een tijd als portier bij een bioscoop werkte, konden Stieg en zijn broer vaak naar binnen glippen om een filmpje te pakken. Dat was een wereld waarin Stieg graag vertoefde, alle spannende verhalen van het witte doek, die boeiden en lokten. Dat gold ook voor de sterrenhemel: een groot mysterie waar je maar een fractie van te zien kon krijgen.

Toen Stieg twaalf werd, kreeg hij een Facit-typemachine en een sterrenkijker voor zijn verjaardag. Dat waren geen goedkope cadeaus; ze kostten vermoedelijk veel meer dan wat zijn ouders konden betalen. Voor Stieg was het alsof er een droom in vervulling was gegaan. In een van zijn bewaarde notitieblokken vind je diverse aantekeningen als: '1/2 1968, PS. We hebben 15 minuten tevergeefs naar Uranus gezocht.'

Dit was ook de tijd waarin Stieg oog kreeg voor de politiek, ondanks zijn jeugdige leeftijd. Zijn moeder Vivianne ging steeds meer voor de bond werken en nam al spoedig zitting in het werkcomité van bouwen woningtoezicht, was actief in de gehandicaptenraad en was betrokken bij de oprichting van het eerste comité Gelijke Behandeling van de gemeente. Stieg ontmoette nu ook Eva Gabrielsson, die zijn levenspartner zou worden. Dat was in 1972, tijdens een bijeenkomst van de Zweedse Vietnambeweging. Een vriend heeft verteld dat Stieg in zijn tienerjaren gek was op fotograferen. Het ging hem alleen niet om het maken van familiekiekjes, maar 'om het onrecht in de wereld te documenteren'.

Al spoedig was Umeå te klein voor Stieg. Hij had

grotere plannen. Als 17-jarige lifte hij met een vrachtwagen naar Stockholm, om van daaruit verder te reizen naar Algerije. Die reis was mogelijk dankzij tijdelijke baantjes als krantenbezorger en afwasser. Hij kwam echter niet ver. Hij werd beroofd van al zijn geld en moest terugkeren naar Umeå. Maar volhardend als hij was, werkte hij keihard om voldoende geld bij elkaar te sprokkelen voor een nieuwe poging. Dat was het begin van vele lange reizen. Hij trok naar Algerije en verkocht zijn leren jack om langer te kunnen blijven. Na een onderbreking voor militaire dienst thuis in Zweden hervatte hij zijn reizen, deze keer naar Afrika.

Hij was 21 toen hij via Khartoum naar Eritrea en daarna naar Ethiopië trok. De eerder zo onervaren reiziger, die bij zijn eerste poging meteen al werd bestolen, was nu een doorgewinterde globetrotter. Hij werd een keer door de Britse veiligheidsdienst MI6 in Noord-Ethiopië verhoord. Behalve dat hij geschrokken was en boos, werd hij bovendien ernstig ziek nadat hij in een of ander achenebbisj hotel in Addis Abeba had gelogeed. Hij was lange tijd niet in staat om contact op te nemen met het thuisfront. Pas nadat hij met een buskonvooi Kenia had bereikt, slaagde hij erin een bericht te versturen dat hij in orde was. Later trok hij verder naar Uganda, waar hij een vliegtuig naar Moskou kon nemen en van daaruit naar huis kon terugkeren.

Maar het was niet het reizen op zich dat hem trok. Het was eerder een manier om kennis te vergaren voor datgene waar hij zich in het vervolg aan wilde wijden: hij wilde journalist worden. Die opleiding was in Stockholm en hij had een besluit genomen. Als om te

markeren dat dit een nieuwe fase in zijn leven was, veranderde hij zijn voornaam en voegde daar simpelweg een 'e' aan toe.

Dat was de dag dat Stig Larsson Stieg Larsson werd.

Net als met veel andere dingen in zijn leven was die naamswijziging iets waar hij liever niet over sprak, en hij heeft me nooit verteld waarom hij dat precies had gedaan. Misschien was hij bang dat mensen het gek zouden vinden. En als er iets was waar hij een grondige hekel aan had, dan was het opvallen.

Ik stel mezelf opnieuw de vraag: wie was Stieg?

Volgens mij is het enige zinnige antwoord een combinatie van de personen die hem hebben gekleurd, in elk geval zijn opa Severin, oma Tekla, moeder Vivianne, vader Erland en levensgezellin Eva.

Ik noemde al eerder dat vluchtgedrag. Stieg wist dat hij voortdurend verder moest. Van Umeå naar Stockholm. De typemachine en de sterrenkijker nam hij mee. Maar vermoedelijk wilde hij daarna óók weer verder. Hij was altijd op weg naar nieuwe doelen, nieuwe uitdagingen. Daarmee wordt de extra letter in zijn naam ook logischer, omdat die ook iets *verbergt*. Stieg hield altijd wat verborgen, hoewel hij de mensen in zijn directe omgeving ook altijd enorm veel gaf.

Ik bedenk opeens dat dat vermogen tot verbergen hem als detectiveschrijver misschien juist zo uniek maakte. Hij had veel geheimen, en misschien is het meest extreme voorbeeld daarvan dat hij 's nachts drie romans schreef. Er waren uiteraard diverse mensen die wisten dat hij schreef, al was het maar omdat hij het vaak over andermans thrillers had en dan zei dat hij zelf minstens zo goed zou kunnen schrijven. Maar dat is niet wat ik bedoel. Hij voltooide drie dikke

pillen voordat hij ze ook maar aan een uitgever liet zien. Hoe gebruikelijk is dat? Waarom deed hij dat op die manier? Stieg zal in veel opzichten altijd mysterieus overkomen. Die raadselachtigheid was gewoon onderdeel van zijn persoonlijkheid.

Maar er zijn slechts weinig mensen die tegelijkertijd zo royaal met anderen deelden als hij. Hij gaf en velen namen wat hij gaf dankbaar in ontvangst. Ik ben er heilig van overtuigd dat hij ook de twee fnuikende vragen van Raymond Carver had kunnen beantwoorden.

‘Heeft dit leven je gegeven wat je ervan verlangde?’

Ja.

‘Wat heb je gekregen?’

Ik mag me geliefd noemen.